

LÄRANDE PÅ HÅLLBAR VÄG

”Klimatförändringen
är den avgörande
frågan i vår tid och vi befinner
oss i ett avgörande ögonblick”

ANTONIO GUTERRES,
FNS GENERALSEKRETERARE

INNEHÅLL

FÖRORD	3
TROLLSLÄNDANS LANDSKAP	4
VÄRLDEN IDAG	6
Att leva ett gott liv	7
Världsnaturfonden WWF	7
Hur mår planeten?	8
Vad är hållbar utveckling?	10
Globala målen för hållbar utveckling; "Ingen ska lämnas utanför"	14
Ekologiska fotavtryck	17
Att minska de ekologiska fotavtrycken	18
LÄRANDE FÖR HÅLLBAR UTVECKLING	21
VAD ska utbildning ha som ett övergripande mål?	21
VARFÖR ska man ha lärande för hållbar utveckling som ett övergripande mål?	22
HUR kan lärande för hållbar utveckling utformas?	24
VAR ska lärande för hållbar utveckling ske?	36
Uppföljning och utvärdering.....	38
Handlingskompetens för hållbar utveckling	40
Vad är kunskap?	42
DE STORA BERÄTTELSENA	45
ATT ARBETA MED VISIONER	47
Att visualisera framtiden.....	48
Ett exempel på ett visionsarbete.....	49
SLUTORD	50
Tips på material och länkar	50

FÖRORD

Klimatförändringar som en effekt av mänsklig aktivitet är ett faktum. De äger rum och resulterar bland annat i smältande glaciärer, översvämningar, klimattflyktingar, jordskred, ökenspridning och stigande temperaturer.

” Vi behöver göra mer och vi behöver göra det snabbare: vi behöver mer ambition och snabbare åtgärder senast 2020.”

ANTONIO GUTERRES,
FNS GENERALSEKRETERARE

FNs klimatpanel IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) har kommit fram till att det globalt krävs en minskning med 45 procent av de globala koldioxidutsläppen till 2030 för att nå Parisavtalet och målet om maximalt 1,5 graders temperaturökning. År 2050 behöver våra utsläpp av koldioxid vara nere på noll, alltså inga utsläpp alls.

Hur kommer det sig att vi i den rika världen överkonsumerar när svält och fattigdom är vardag i andra delar av världen och människor kämpar för sin överlevnad? Hur ska vi lösa problem som fattigdom, svält, bristande jämlikhet och minskad biologisk mångfald? Frågorna är många och svaren är inte självklara trots att vi lever med ett överflöd av information. Ända sedan 1960-talet har vi haft speciella miljöavsnitt och miljökurser i den formella utbildningen. I dag finns på Skolverket en så kallad lärmodul för lärande för hållbar utveckling och skolorna har ett tydligt uppdrag att utbilda inom detta område. I den svenska läroplanen för grundskolan nämns begreppet hållbar utveckling hela 43 gånger.

2015 antog världens stats- och regeringschefer 17 globala mål och Agenda 2030 för hållbar utveckling. Globala målen för hållbar utveckling inkluderar lärande för hållbar utveckling. Det fjärde målet; "Utbildning för alla" uppmanar till att "... säkerställa att alla barn och ungdomar i skolan får de kunskaper och färdigheter som behövs för att genom en hållbar livsstil främja hållbar utveckling över hela världen".

I det här materialet får du en skildring av tillståndet i världen i dag samt en beskrivning av skolans uppdrag och möjligheter till att bidra till ett hållbart samhälle. Efter varje avsnitt finns en reflektionsfråga att använda för egen del, i arbetslaget, eller direkt i klassrummet.

”Att leva är som att
färdas i ett landskap
med lätt eller oländig
terräng, ljusa eller
mörka platser, under
alla omständigheter
med dolda överraskningar.”

ARNE NAEES, LIVSFILOSOFI

© PIXABAY / CREATIVE COMMONS

TROLLSLÄNDANS LANDSKAP

- en betraktelse om kunskap på hållbar väg

Kanoten förs obehindrat nedströms flodslingan. Paddlarna doppas rytmiskt i det strömmande vattnet, men i en av den slingrande flodens innerkurvor går vi på grund. Mödosamt tvingas vi staka oss bort från grundet. En kort diskussion och vi enas om att vi bör undvika flodens innerkurvor; ett stilla vattenflöde och sedimentation (avlagring)

gör floden svårframkomlig. Bakom oss hör vi ett prasslande ljud. Miljontals myggor, flugor och sländor avtecknar sig som svarta siluetter mot den nedåtgående solen. Fascinerade upptäcker vi att det prasslande ljudet kommer från trollsländornas vingar, från deras flykt efter föda. Snart närmar vi oss nästa flodkrök och väljer då ytterkurvans

energirika och kraftfulla vattenström. Ingen sedimentation, snarare djup och kraft. Vi förs lätt och självklart framåt.

Att då och då vända sig om och få syn på det oväntade föder nya tankar.

Trollsländan, en luftens virtuos, är en uråldrig insekt som har sett ungefär likadan ut i nästan 300 miljoner år. Den kan flyga både framåt och bakåt, stå blick stilla och till och med para sig i luften. Allt detta med hjälp av tunna, genomskinliga vingar – att de bara håller! Men trollsländan lever utifrån minimalprincipen: resurssnålhet och styrka är dess dygd. De tunna vingribborna, som är formade i sexkantiga mönster, ger stadga och hållbarhet. Trollsländan har kommit på lösningen för hur man kan leva hållbart och långsiktigt!

Den hållbara trollsländan flyger över ett vattendrag, en slingrande och sökande form som skulle kunna vara en bild över lärandets landskap, lärandet som en tudelad process. Efter att, som individ, ha tagit emot ny information behöver vi alla en stund av rofylld eftertanke, tid för reflektion, då saker och ting sjunker in och införlivas

REFLEKTIONSFRÅGA:

Hur kan du som lärare öka barnens/ungdomarnas kunskaper om att allt levande hör samman som ett enda ekosystem?

Arne Naess

Ekosofi är en naturinspirerad filosofi som strävar efter att öka människans ekologiska medvetenhet och engagemang i miljöfrågor. Ekosofins grundare och främsta företrädare var filosofiprofessorn Arne Naess.

i erfarenheternas bank. En plats där det nya sedimenteras (lagras) i vårt inre och lägger sig till rätta i olika lager och skapar nya kunskaper.

Men ytterkurvans energi är också viktig som ny och kraftfull stimulans. Människan behöver utmaningar där gamla invanda tankar kan påverkas, förändras och bli till nya erfarenheter. Att vistas i detta fält mellan innerkurva och ytterkurva i ett verkligt sammanhang, där erfarenheterna är mina och därmed personliga, samtidigt som de formas i ett socialt sammanhang, är en viktig grundpelare i lärandet.

”Att leva är som att färdas i ett landskap”, säger den norske filosofen Arne Naess. Hur framtiden kommer att gestalta sig är svårt att bedöma. Låt oss nu ta klivet in i en kraftfull satsning på lärande för hållbar utveckling. Låt oss vända oss om i trollsländans slingrande metaforlandskap och med vidöppen blick söka efter hållbar kunskap. Följ med på en spännande upptäcktsfärd in i framtiden där vi blott kan ana möjligheterna bortom nästa flodkrök.

Ordförklaringar

Sedimentation – *avlagring, avsättning*

Metafor – *bildligt uttryck*

Metaforlandskap – *ett poetiskt uttryck för ett sammanhang där olika bilder och symboler uppmärksammas*

”*Det minsta vi kan göra är
så mycket som möjligt*”

PÄR HOLMGREN,
METEOROLOG OCH NATURSKADESPECIALIST

VÄRLDEN I DAG

Vi lever i dag som om vi hade 1,7 planeter. Vårt sätt att leva och använda jordens resurser är inte hållbart. Jordens temperatur stiger och får till följd att extremväder blir allt vanligare. Samtidigt minskar den biologiska mångfalden med en skrämmande hastighet.

Skog skövlas och djurarter minskar drastiskt eller dör ut. Den rika världen, som står för de största utsläppen av bland annat växthusgaser, är de som minst märkt av klimatförändringarna.

Utmaningarna är stora: den rika världen måste dra ner på sin påverkan på planeten och de fattiga länderna måste få möjlighet att utvecklas. Vad kan vi tillsammans göra för att lösa denna svåra ekvation?

ATT LEVA ETT GOTT LIV

Alla människor vill leva ett gott liv, men vad det betyder beror på var i världen du bor, vilken kultur eller religion du tillhör och så vidare. I de bästa av världar bestämmer du själv över livets riktning och innehåll. Du kanske vill odla tomater, turista i Grekland eller driva ett sommarcafé på Gotland.

Alla val du gör påverkar både natur och människor. Andra människors livsvägar korsar kanske dina och intressekonflikter kan uppstå med många etiska dilemman som följd: Hur kan man som enskild individ navigera i en komplex värld där många tävlar om ens uppmärksamhet. Vad är egentligen hållbart? Är det rimligt att flyga till Thailand varje år? Är verkligen vår köttkonsumtion nödvändig? Hur kan vi konsumera etiskt och ekologiskt hållbart? När mår du som bäst? Vad är ett bra liv för dig och mig och hela jordens befolkning? Kan livet bli bättre? Vad längtar du efter? Vad är egentligen välfärd? Är det att färdas väl? Vilka grundläggande behov måste tillfredsställas?

Naturligtvis måste det mest fundamentala vara uppfyllt: mat och dryck, husrum, kläder och en god hälsa. Men vi behöver också känna oss trygga och säkra, ha goda sociala relationer med gemenskap och kärlek, få uppskattning och respekt och få möjlighet att förverkliga våra drömmar och möjligheter.

Den så kallade Brundtlandkommissionen formulerade på uppdrag av FN 1987 en handlingsplan kallad "Hållbar utveckling". Den pekar ut en inspirerande riktning, men tolkningarna om framtida vägval är många.

REFLEKTIONSFRÅGA:

Hur ser din bild av det goda livet ut?

VÄRLDSNATURFONDEN WWF

Världsnaturfonden WWF bildades 1961 i London i syfte att samla in pengar för att rädda utrotningshotade djur i Afrika. I dag är WWF en global naturvårdsorganisation med en bred inriktning.

Vi arbetar för att hejda förstörelsen av jordens naturliga livsmiljöer och för att bygga en framtid där människor lever i harmoni med naturen. Som verktyg använder vi oss bland annat av naturvård, forskning, lobbyverksamhet, information och utbildning för att bevara ekosystem och arter, men också för att lösa grundorsakerna till miljöproblemen. I ett globalt perspektiv är varje människa mycket liten. Men många enskilda människor kan göra väldigt stor nytta.

WWFs tre grundpelare är att:

- bevara världens biologiska mångfald
- verka för att förnybara naturresurser används på ett hållbart sätt
- minska föroreningar och ohållbar konsumtion

HUR MÅR PLANETEN?

Hur mår egentligen jorden? WWF använder två mått för att avläsa tillståndet på jordklotet.

The Living Planet Index

En parameter handlar om biologisk mångfald. The Living Planet Index mäter förändringar i populationsstorleken för 4 005 arter av jordens vilda ryggradsdjur (däggdjur, fiskar, fåglar, groddjur och kräldjur). Tyvärr är utvecklingen dystert – kurvan pekar neråt. Mellan 1970 och 2018 har the Living Planet Index minskat med 60 procent.

Det ekologiska fotavtrycket

Det andra som vi mäter är hur stor vår påverkan på jordklotet är, det vill säga vår konsumtion av resurser och dess effekt på jorden: Vårt ekologiska fotavtryck. Trycket på naturresurserna ökar konstant. Den globala konsumtionen innebär att världsmedborgaren lever som om vi hade 1.7 planeter och vi svenskar lever som om vi hade 4 jordklot.

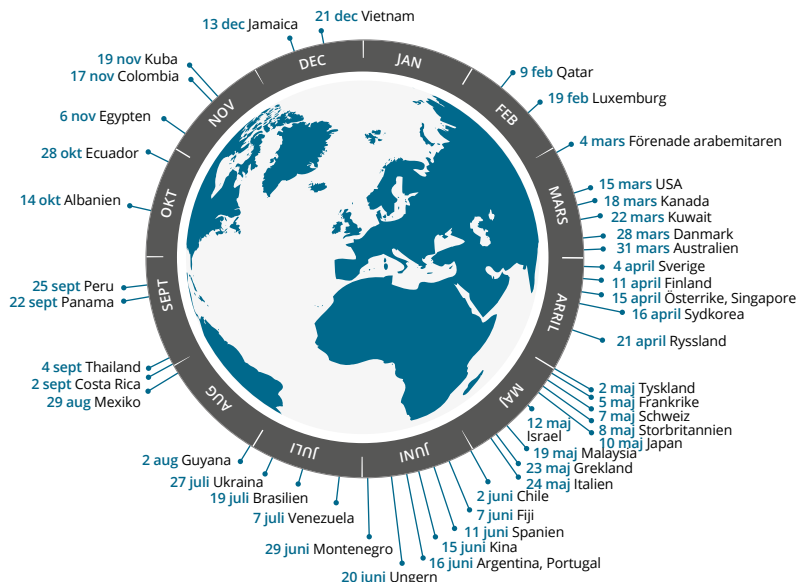
Living planet report

Rapporten finns här:
wwwf.se/lpr

Living Planet Report
för unga:
wwwf.se/lpr-unga

Frågor, övningar
och aktiviteter:
[wwwf.se/
lpr-unga-handledning](http://wwwf.se/lpr-unga-handledning)

Den så kallade ”**overshoot day**” beskriver dilemmat på ett överskådligt sätt. Se diagrammet nedan. I Sverige 2018 hade vi till exempel förbrukat våra resurser redan 4 april. Globalt var datumet 1:a augusti.

KÄLLA: GLOBAL FOOTPRINT NETWORK

Det finns olika sätt att beskriva hur läget är på jorden. Ett sätt är ett lands Overshoot day, datumet när världens overshoot day skulle inträffa om hela mänskligheten konsumerade som människorna i det landet.

Overshoot day

Organisationen Global Footprint Network har myntat begreppet Overshoot day för att visa hur människan överkonsumerar planetens resurser. Overshoot day är dagen då vi hunnit konsumera hela jordens årsproduktion av resurser. På bankspråk innebär det att vi börjar leva på kapitalet och inte på räntan.

En hållbar livsstil – det vill säga minskad konsumtion av naturresurser och mindre koldioxidutsläpp – är avgörande för att jordens naturresurser ska räcka och planeten ska fortsätta vara en beboelig plats lång tid framöver.

HISTORIK OVERSHOOT DAY, GLOBALT

2017 – 3 augusti
2016 – 5 augusti
2015 – 6 augusti
2010 – 8 augusti
2000 – 23 september
1990 – 11 oktober
1980 – 3 november
1970 – 29 december

Planetens gränser överskrids. Det beror på att vi har allt större påverkan på klimat och miljö och överutnyttjar jordens resurser. Varje miljöproblem har ett gränsvärde. Om detta överskrids kan det leda till oöverskådliga miljöeffekter. Den mest överskridna planetära gränsen är biologisk mångfald – arter minskar i onaturligt hög hastighet, som följd av mänsklig aktivitet.

Källa: Will Steffen, Johan Rockström med flera

VAD ÄR HÅLLBAR UTVECKLING?

Hållbar utveckling kan ses som en resa, en ständigt pågående process inom planetens gränser. Det långsiktiga målet är att vi får ett så bra liv som möjligt utan att skada andra människor eller omgivande natur och samhälle i både tid och rum, med andra ord – omsorg! Detta kan formuleras i tre dimensioner: ekologisk, social och ekonomisk. Trots alla larm och satsningar på ett intensivt miljöarbete försämras jordens tillstånd; växter, djur och ekosystem drabbas och människor lider under en allt mer

tyngande miljöskuld. Vid Riokonferensen 1992 enades jordens länder om att vända på den negativa utvecklingen genom satsning på hållbar utveckling, men vad betyder begreppet hållbar utveckling? Vad är det som inte får gå sönder utan måste vara hållbart? Vilken eller vems utveckling syftar man på?

Johan Rockström vid Stockholms Resilience Centre har i sin forskning lyft fram begreppet ”**Planetära gränser**”. Rockström och hans forskarteam menar att människan överskrider planetens gränser genom sitt oansvarsfulla beteende och det kan det leda till katastrofala miljöeffekter. Den mest överskridna och påtagliga planetära gränsen är förlust av biologisk mångfald, då arter utrotas i skrämmande hög hastighet som följd av mänsklig aktivitet.

”*En hållbar utveckling tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.*”

UR "VÅR GEMENSAMMA FRAMTID", 1987.

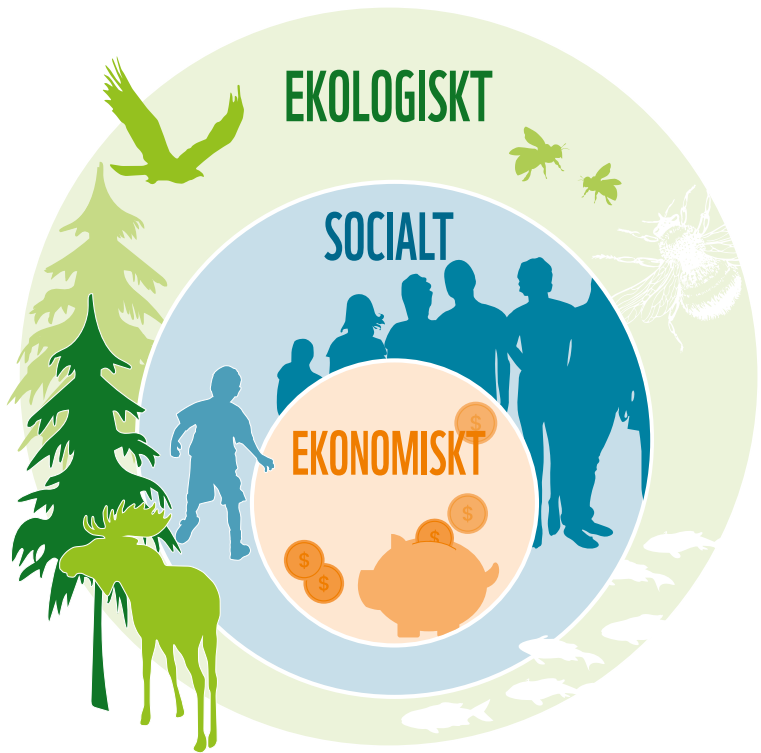
Antropocen

Antropocen, eller människans tidsålder, är en ny geologisk period som sträcker sig från den industriella revolutionen till nutid. Det är en period då människan har lämnat outplånade spår på planeten, till exempel klimatförändringarna, gruvbrytning, regnskogsskövling och utrotningen av djurarter.

FN definierade hållbar utveckling utifrån tillfredsställandet av våra behov. Men vilka behov avses? Mina eller dina? Är det grundläggande behov som mat och kläder? Eller räknas även tillfredsställelsen i att resa, inreda sitt hem med vackra möbler och dyra IT-produkter?

För att ytterligare beskriva vilken hållbar utveckling man syftade på formulerade man vid mötet i Rio en helhetssyn inför framtiden: Hållbar utveckling handlar om att förena tre aspekter: ekologiska, sociala och ekonomiska. Här finns olika tolkningar; en del betonar vikten av en fungerande natur och miljö, andra demokrati och jämställdhet eller att samhället har en stabil, ekonomisk tillväxt.

Våra ekonomiska och sociala behov och spelregler måste hålla sig inom de ramar som ekosystemen långsiktigt klarar av.

Tre dimensioner i det hållbara samhället

Tre cirklar får illustrera dimensionerna i det hållbara samhället:

● Den ekologiska cirkeln

Den yttre ekologiska cirkeln handlar om att värna om ett väl fungerande ekosystem med stor biologisk mångfald – ett ekologiskt fundament som utgör grunden för allting. Det är oerhört viktigt att bevara naturens långsiktiga, ekologiska processer, vilka utgör en framtida livförsäkring för människan. Naturen tillhandahåller en mängd gratistjänster som till exempel naturlig vattenrening, filtrering av UV-strålar och pollination av insekter. Allt i naturen har sitt berättigande. Den ekologiska aspekten sätter de yttre ramarna för all mänsklig verksamhet.

”Det finns många definitioner på hållbar utveckling, men vad det ytterst handlar om är:

- omsorg om oss själva
- omsorg om andra
- omsorg om planeten
- omsorg om kommande generationer”

DEPARTMENT FOR EDUCATION AND SKILLS, UK

● Den sociala cirkeln

Den sociala cirkeln omfattar den mänskliga dimensionen, att vi lever i ett lokalt och globalt samhälle i ett ömsesidigt beroendeförhållande och att rättvist, jämlikt och jämställt ta del av jordens resurser utifrån ett demokratiskt förhållnings-sätt. Kort sagt bygga ett samhälle där våra grundläggande behov uppfylls och de mänskliga rättigheterna respekteras. Den sociala aspekten handlar om att ständigt vårda de goda delarna av livet. Vilka mänskliga behov ska vi lyfta fram? Hur ska vi skapa ett samhälle med stort, mänskligt välbefinnande med nyckelord som trygghet, delaktighet, tolerans och kultur?

● Den ekonomiska cirkeln

Den ekonomiska cirkeln beskriver en hushållande aspekt – att vara sparsam med de resurser vi har, mänskliga såväl som materiella. En ekonomi som inte förbrukar kapitalet utan tar av avkastningen. En ekonomisk utveckling som ger ekonomiska fördelar till samhället som helhet och som inte hotar konstgjort och naturligt kapital.

En ekonomi som inte är socialt rättvis eller som bryter mot de ekologiska ramarna är inte hållbar. Med andra ord är det ekonomiskt att handla hållbart. WWF tar avstamp i de ekologiska frågorna och tar hjälp av sociala och ekonomiska dimensioner i naturvårdsarbetet.

Alla studerande ska få de kunskaper och färdigheter som behövs för att främja en hållbar utveckling.

© GREG ARMFIELD WWF-UK

GLOBALA MÅLEN FÖR HÅLLBAR UTVECKLING "INGEN SKA LÄMNAS UTANFÖR"

År 2015 levde 700 miljoner människor i extrem fattigdom. Det betyder att 10 procent av jordens befolkning lever på cirka 1,9 dollar per dag.

Samtidigt minskar fattigdomen i alla delar av världen och människor rör sig mot ett mer värdigt liv och kan investera i sig själva, gå i skolan, ha ett boende och få tillgång till grundläggande hälsa. Faktum är att den extrema fattigdomen halverades mellan 2005 och 2015.

Även om det i många avseenden går framåt är utmaningarna många: ojämställdheten, ojämlikheten, krympande demokratiskt utrymme och inte minst klimatfrågan – vår tids ödesfråga.

Globala målen för hållbar utveckling är 17 ambitiösa och universella mål som FN:s medlemsländer enades om 2015. Målen handlar bland annat om att utrota fattigdom, främja jämställd-

” Vi är den första generationen som kan utrota fattigdomen och den sista som kan bekämpa klimatförändringarna”

BAN KI-MOON, FNs TIDIGARE
GENERALSEKRETERARE

het, bekämpa klimatförändringar och säkerställa en fredlig och inkluderande värld. Globala målen är integrerade och odelbara och balanserar de tre dimensionerna av hållbar utveckling: *den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga*. Det är en global, nationell och lokal rörelse med allmängiltiga mål som berör alla nationer.

FNs tidigare generalsekreterare Ban-Ki-moon myntade uttrycket: ”No one left behind”, på svenska: ”Ingen ska lämnas utanför”, när målen lanserades i FN 2015. Sverige liksom många andra länder, har tagit uppdraget på allvar.

De globala målen för hållbar utveckling ger ett tydligt uppdrag att arbeta med globala hållbarhetsfrågor i skolan. För dig som lärare finns ett specifikt uppdrag genom delmål 4.7, som handlar om att alla studerande ska få de kunskaper och färdigheter som behövs för att främja en hållbar utveckling. Det kan ske genom utbildning kring hållbar utveckling och hållbara livsstilar, mänskliga rättigheter, jämställdhet, främjande av en kultur av fred, icke-våld och globalt medborgarskap samt värdesättande av kulturell mångfald och inte minst kulturens bidrag till hållbar utveckling.

REFLEKTIONSFRÅGA:

Vad innebär det att vara en global medborgare?

”Vår största utmaning i detta vårt nya århundrade är att fånga en idé som låter abstrakt om hållbar utveckling och göra den till verklighet för alla världens människor.”

KOFI ANNAN, FN, 2001

Europa lever vi som
om vi hade tre jordklot
– en minst sagt ohåll-
bar utveckling.

© ISTOCK

EKOLOGISKA FOTAVTRYCK

Människans ekologiska fotavtryck var år 2018 i genomsnitt 2,7 globala hektar*, gha. Vi lever med andra ord långt över våra tillgångar. Det betyder att det tar mer än 2,5 år för jorden att återskapa de förnybara resurser som människor använde 2018 och att absorbera koldioxiden. Svenskens ekologiska fotavtryck är 5,9 globala hektar per person, det vill säga nästan tre gånger så stort som det tillgängliga. Vi står inför stora utmaningar och avgörande val. Antingen fortsätter vi som vanligt – vilket leder till förödelse – eller så bestämmer vi oss för att leva, äta, bo och transportera oss på ett hållbart sätt.

*Fotavtrycket är mättat på den genomsnittliga produktiva yta som krävs för att klara människans konsumtion av förnybara resurser under ett års tid – och ta hand om avfallet. Fotavtrycket mäts i globala hektar och har mer än fördubblats sedan 1961.

Genomsnittsfotavtrycket per person i världen är 2,8 globala hektar (gha). Jordklotets biokapacitet beräknas till 1,7 globala hektar per person, vilket innebär att vi förbrukar mer än jorden kan producera i ett hållbart system.

Att det ekologiska fotavtrycket ökat de senaste 50 åren innebär exempelvis att vi fiskar ut haven snabbare än fiskbestånden återväxer och att vi släpper ut växthusgaser i en sådan takt att naturen inte hinner fånga upp och binda dem.

REFLEKTIONSFRÅGA:

Om alla levde som i Sverige skulle vi behöva fyra jordklot för att täcka behoven. För vems skull behöver vi förändra vårt sätt att leva? För oss själva? För människor i andra länder? För kommande generationer?

”Värstingligan”

Vilka tillhör ”värstingligan” när det gäller det ekologiska fotavtrycket?

USA, Kanada, Kuwait, Bahrain, Förenade Arabemiratet, Australien, Luxemburg, Mongoliet och Danmark är bland de länder som har högst påverkan. Sverige ligger på 14:e plats. Mer än hälften av fotavtrycket orsakas av koldioxidutsläpp.

ATT MINSKA DE EKOLOGISKA FOTAVTRYCKEN

Hur kan jag som individ minska mitt ekologiska fotavtryck? En vägledning är att utgå från fem stycken B:n: bilen, biffen, bostaden, börsen och butiken. Dessa fem utgör en stor del av vårt klimatavtryck. Nedan anger WWF rimliga åtaganden för oss som lever i Sverige:

● BILEN

Halvera resandet med fossila bränslen - res klimatsmart med till exempel kollektivtrafik eller cykel. Att cykla är dessutom bra för både planeten och din egen hälsa.

● BIFFEN

Uppgradera dina matvanor. Minska köttkonsumtionen, men öka de gröna proteinerna och sluta släng ätbar mat. Det vinner både du och planeten på.

● BOSTADEN

Halvera energianvändningen från din bostad, välj miljömärkt el och fördubbla ditt positiva bidrag genom att producera egen förnybar el.

● BÖRSEN

Halvera utsläppen från ditt sparande, men dubbla ditt planetsmarta sparande. Hitta en bank, en fondförvaltare eller ett försäkringsbolag som kan hjälpa dig.

● BUTIKEN

Halvera din klimatpåverkan från shopping, och fördubbla dina miljösmarta vanor genom att använda cirkulära* och digitala tjänster. Gör skillnad både för klimatet och den biologiska mångfalden.

*Cirkulär ekonomi, där cirkulära tjänster ingår, handlar om att man byter till ett system som är mycket mer resurseffektivt. I dag har vi ett slit-och-släng-samhälle - och det är inte hållbart. En av de största utmaningarna vi har enligt FNs globala mål är hållbar produktion och konsumtion. Kan man gå från att sälja produkter till att människor använder tjänster är det väldigt mycket mer hållbart!

REFLEKTIONSFRÅGA:

Hur kan skolan minska sitt ekologiska fotavtryck?

Det finns en hel del att göra:

- minska konsumtionen av varor
- minska köttkonsumtionen och äta mer vegetariskt
- dra ner på antalet flygresor
- reducera bilåkandet
- sänka inomhustemperaturen
- gå över till hållbara energisystem
- köpa miljömärkta och rättvisemärkta produkter
- köpa secondhandkläder
- stödja miljöorganisationer och mycket annat.

Här kan du testa ditt eget ekologiska fotavtryck:
www.klimatkalkylatorn.se

”Lärande för hållbar utveckling är ett förändrat sätt att uppfatta världen.”

INGER BJÖRNELOO, LÄRARUTBILDNINGEN GÖTEBORGS UNIVERSITET

LÄRANDE FÖR HÅLLBAR UTVECKLING

Hur utbildningssystemets strävan mot en hållbar utveckling ska se ut är en stor och mångfacetterad fråga. Låt oss spalta upp ämnet i fyra delar där vi ställer oss frågorna vad, varför, hur och var.

- **VAD** ska utbildningen ha som övergripande mål?
- **VARFÖR** just lärande om hållbar utveckling?
- **HUR** ska lärande för hållbar utveckling utformas?
- **VAR** ska lärande för hållbar utveckling ske?

Vad?

VAD ska utbildning ha som övergripande mål?

Målet för utbildningen är att alla ska ha kunskap och motivation för att kunna agera för en hållbar utveckling. Lärande för hållbar utveckling omfattar alla processer som främjar kunskaper, färdigheter, värderingar och attityder som berör individens, skolans och samhällets arbete med att skapa ett rättvist samhälle, ekonomisk trygghet, ekologisk bärkraft och demokrati.

WWF betonar att lärande för hållbar utveckling kan ses som ett övergripande perspektiv och en ständigt pågående process i en föränderlig värld. Det långsiktiga målet är att vi ska kunna leva ett så bra liv som möjligt utan att skada andra människor eller omgivande natur och samhälle i vare sig tid eller rum. För den enskilde individen krävs en utveck-

lad handlingskompetens för att agera för ett hållbart samhälle – det vill säga kunskaper, möjligheter och motivation.

Med handlingskompetens för hållbar utveckling avses en vilja och förmåga att påverka livsstil och levnadsvillkor lokalt, globalt och över tid.

Ellen Almers, Jönköping University (2009) definierar handlingskompetens så här: *"en förmåga att med grund i kritiskt tänkande och ofullständigt kunskapsunderlag, involvera sig som person, tillsammans med andra, i ansvarsfulla handlingar och mot-handlingar, för en mänskligare/barmhärtigare värld"*

VARFÖR ha lärande för hållbar utveckling som ett övergripande mål?

En hållbar utveckling kräver ett ständigt lärande med en hel del komplexa frågor. Både vi som lever i dag och kommande generationer måste klara av att leva med förändringar!

I skolans samtliga styrdokument lyfts vikten av hållbar utveckling fram. Läroplanerna för såväl förskola, grundskola som gymnasieskola betonar alla en omvärldskunskap och skolans miljö- och naturvårdande uppdrag. Ingen annanstans i samhället når man så många människor som i skolan.

I läroplanen för förskolan står det att förskolan "... ska medverka till att barnen tillägnar sig ett varsamt förhållningssätt till natur och miljö och förstår sin delaktighet i naturens kretslopp. Verksamheten ska hjälpa barnen att förstå hur vardagsliv och arbete kan utformas så att det bidrar till en bättre miljö både i nutid och i framtid." (Lpfö98). Denna helhetstanke går som en röd tråd även i Läroplanen för grundskolan (Lgr11) som i sina mål bland annat uttrycker att eleven "har fått kunskaper om förutsättningarna för en god miljö och en hållbar utveckling" och "har fått kunskaper om och förståelse för den egna livsstilens betydelse för hälsan, miljön och samhället".

Även i gymnasieskolans läroplan under rubriken "miljöperspektivet" beskrivs att "... undervisningen ska ge eleverna insikter så att de dels kan medverka till att hindra skadlig

miljöpåverkan själva, dels skaffa sig ett personligt förhållningssätt till de övergripande och globala miljöfrågorna. Undervisningen ska belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling." (Gy11).

För högskolans del står i högskolelagen att "Högskolorna skall i sin verksamhet främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö, ekonomisk och social välfärd och rättvisa." (Högskolelagen §5).

Skrivningarna om hållbar utveckling i styrdokumentet för skolan löper som en röd tråd genom samtliga stadier. För läraren finns oändliga möjligheter att rusta barnen/ungdomarna till goda samhällsmedborgare som gör hållbara val. Möjligheter till temaarbeten utifrån olika ämnesspecifika synsätt på det hållbara samhället har ett tydligt stöd i läroplanerna. Till exempel kan samarbeten mellan samhällskunskap och biologi ge olika aspekter på det hållbara samhället men ändå nå ett gemensamt mål att omsätta läroplans-texterna till praktik och samtidigt också verka för att nå Globala Målen.

Lärande för hållbar utveckling bygger på sex stycken hörnstenar.

Hur?

HUR kan lärande för hållbar utveckling utformas?

Kunskap handlar mycket om att hantera problem i en föränderlig omvärld och söka sig fram i tillvaron likt en slingrande flod i ett landskap.

Trots att vi lever i ett så kallat kunskaps- och informationssamhälle ser vi samtidigt, utbildningen till trots, en ökad miljöbelastning på jorden. Ett nytänkande i skolans värld är ett måste.

Men hur ska lärande för hållbar utveckling utformas? Blir dagens ungdomar verkligen rätt rustade för att verka för en hållbar utveckling? Får de tillräckliga kunskaper och färdigheter för att hantera komplexa frågor kring till exempel konsumtionsval? Har de innovativa och lösningsorienterade verktyg

för att skapa hållbar nutid och framtid? Kajsa Kramming skriver i sin avhandling *"Miljö kollaps eller hållbar framtid?"* (2017) om gymnasieungdomars syn på miljöfrågorna. Trots att de är medvetna om dagens miljöfrågor tycker de att det är svårt, eller omöjligt, att göra något för att undvika en miljö kollaps. Det är en dyster bild som målas upp men ungdomarna uttrycker helt i linje med oss på WWF att man måste agera omedelbart för att vända rådande negativa trender.

”Den mätta dagen, den är aldrig störst.
Den bästa dagen är en dag av törst.

*Nog finns det mål och mening i vår färd
men det är vägen, som är mödan värd.”*

KARIN BOYE

En resa med sex hållplatser

Lärande för hållbar utveckling omfattar alla de processer som bidrar till att utveckla kunskaper, värderingar och attityder och som stärker individen, skolan och samhället i dess strävan efter social rättvisa, ekonomisk trygghet, demokrati och ekologisk bärkraft, såväl nu som i framtiden.

Världen förändras ständigt och därför måste lärandet inom området hållbar utveckling också utvecklas och kan aldrig bli något som bockas av på en lista för att man anser att man är färdig.

Den process som Lärande för hållbar utveckling innebär är komplex och föränderlig och vissa skolor kanske också kan finna den besvärlig. Varje skola har dock förutsättningar och har säkert redan påbörjat att integrera Lärande för hållbar utveckling i sin verksamhet. Vilken utveckling arbetet med att främja ett Lärande för hållbar utveckling

tar, beror förstås på tillgängliga resurser i form av personalens kompetens, motivation och drivkraft. Av stor vikt är skolledningens position och målmedvetenhet när Lärande för hållbar utveckling integreras i skolans utvecklingsarbete.

Modellen ”Greppa hela skolan”

I arbetet med att utveckla skolans roll inom hållbar utveckling har vi utgått från sex utvecklingsområden inom konceptet Att greppa hela skolan. Lärande för hållbar utveckling är inte något som enbart sker i klassrummet eller genom undervisning på lektioner. Lärande för hållbar utveckling ska genomsyra hela skolans verksamhet, från undervisning och skolgård till värdegrund och samhället runt skolan.

Att använda modellen för Greppa hela skolan kan vara ett sätt att, tillsammans med eleverna, skapa en vision som ger kraft och energi och tar sikte på en hållbar framtid.

Livslångt lärande

Samhället kan bygga upp ett formellt lärande genom förskola, grundskola, gymnasieskola, vuxenutbildning etcetera. Men det finns även ett informellt lärande i det vardagliga livet, varje dag, dygnet runt. Man lär för livet så länge man lever. Barnet tar sina första stapplande steg, lär sig prata, cykla och sedan är det dags för skola. TV-program, böcker, alla mänskliga möten, resor, situationer, skrubbsår och skratt ...

Kanske är nyfikenhet nyckelordet i det livslånga lärandet. Att vetgirigt söka, leta, upptäcka, undra och uppmärksamma. Kunskapens väg är sällan rak och enkel, snarare en krokig och mödosam omväg. Nyfikenheten blir då en bro mellan oss och världen utanför, mellan dig och mig.

Allt som vi människor lär oss påverkar hur vi alla, som individer, uppfattar vår omvärld. I olika utbildningssammanhang är det därför viktigt att personliga erfarenheter och kunskaper uppmärksammas.

REFLEKTIONSFRÅGA:

På vilket sätt kan du, som lärare, stödja barnen/ungdomarna att tänka nytt och kreativt kring hållbarhetsfrågorna?

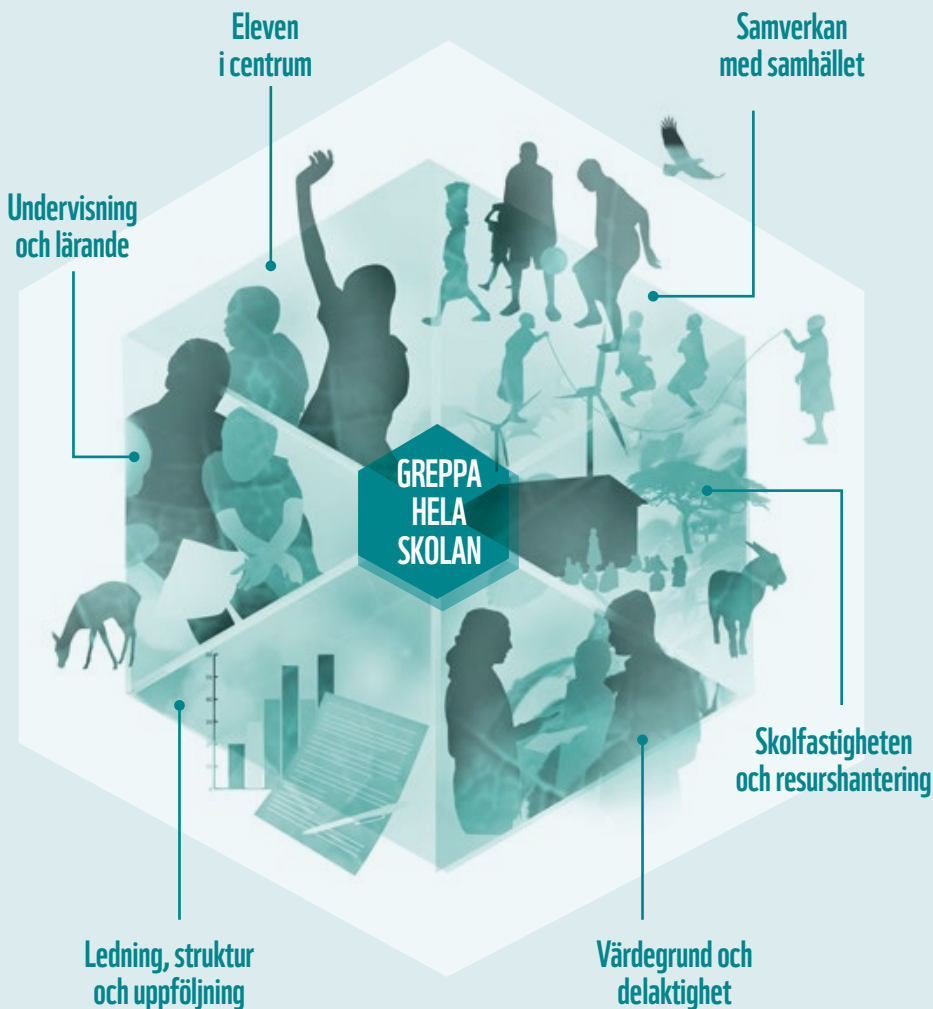

Den sexkantiga formen är naturens starkaste byggnadskonstruktion med användandet av minsta möjliga mängd resurser. Ska man bygga hållbart, bygg sexkantigt!

FOTO: JENNY LINDELL

Tips på hur du kan göra:

- Skapa en vision för er förskola/skola som är demokratiskt framtagen med utgångspunkt i styrdokument och Lärande för hållbar utveckling (LHU). Exempel på inslag i en vision: lära för livet, elevens positiva självbild, social förmåga, framtidstro och handlingskompetens.
- Lärande för hållbar utveckling syns tydligt i förskolans/skolans verksamhetsmål och värdegrund.
- Alla på förskolan/skolan känner sig delaktiga i de beslut som tas för verksamheten.

GREPPA HELA SKOLAN

Skolutveckling kan sammanfattas i illustrationen ovan. Lärande för hållbar utveckling LHM handlar inte bara om undervisningen. Nej, det handlar om så mycket mer; om vilka inköp man gör, hur visionsarbetet genomförs, hur klimatet mellan lärare och elever är, om elevernas delaktighet i beslutsprocesser, om ett utvecklat samarbete med det omgivande samhället och så vidare. LHM skulle kunna beskrivas som att greppa hela skolan där sex utvecklingsområden är i fokus.

Eleven i centrum

Kunskap kan vara arbetskrävande att tillägna sig, men den är lätt att bära – den sitter i kroppen – och är personlig. Man bygger kunskap i det livslånga lärandet i samspel med andra människor en social omgivning. Ibland är man ensam, andra gånger utbyter man tankar och idéer med andra. Hela tiden sker lärandet mot en social och kulturell bakgrund. En konsekvens av denna kunskapssyn betonar vikten av att utgå från individens förkunskaper. Att ha hållbarhetsfrågor som bakgrund erbjuder en möjlighet att koppla lärandet till existentiella frågor som berör barnen/ungdomarna på djupet.

REFLEKTIONSFRÅGA:

Hur använder du barnens/elevernas förkunskaper när du undervisar? Hur kopplar du lärandet till barnens/elevernas vardag?

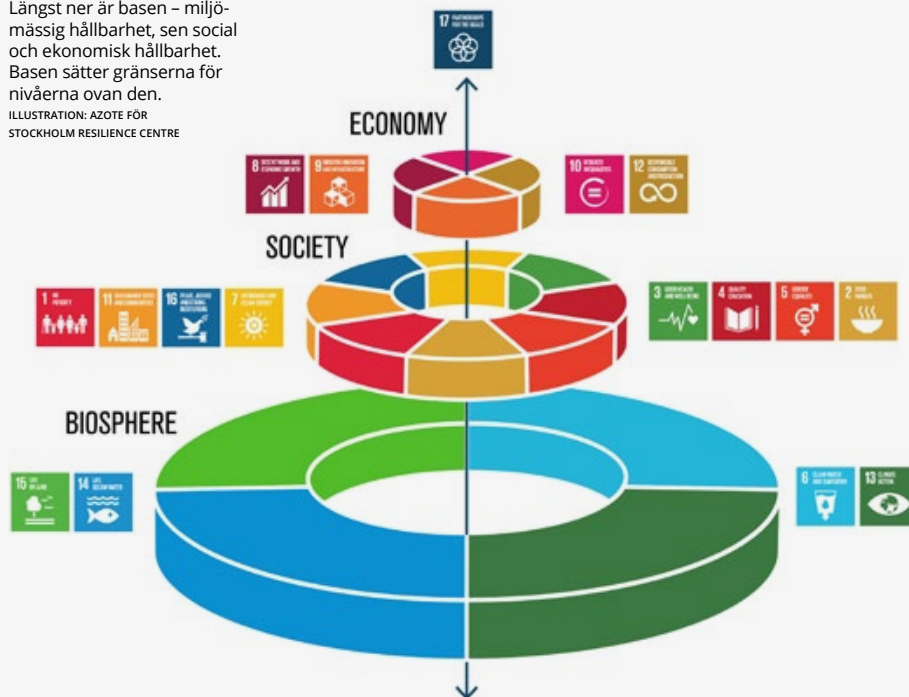
© PIXABAY

Tips på hur du kan göra:

- Organisera förskolan/skolan och undervisningen på ett sätt som underlättar ämnesövergripande arbete.
- Skapa en arbetsgrupp med representanter från ledning, arbetslag/lärare, övrig personal samt elever. Gruppen träffas regelbundet och har till uppgift att driva och utveckla arbetet med LHM.
- Fortbilda regelbundet all personal i LHM och se till att de är väl insatta i utvecklingsarbetet.

Bilden visar ett nytt sätt att presentera de globala målen. Längst ner är basen – miljömässig hållbarhet, sen social och ekonomisk hållbarhet. Basen sätter gränserna för nivåerna ovan den.

ILLUSTRATION: AZOTE FÖR STOCKHOLM RESILIENCE CENTRE

Helhetssyn

Lärande för hållbar utveckling erbjuder sammanhang och syfte tillsammans med kunskap som därmed känns relevant, meningsfull och förankrad i barnens/elevernas vardag. Grundläggande kunskaper om den yttre ekologiska ramen från vilken samhället måste utgå, är nödvändiga. Det kan handla om kunskaper om planetens gränser, energiflöden, olika kretslopp, samspelet i naturen och biologisk mångfald. Det kan också vara kunskaper om mänskliga behov, språk, kultur, skapande och frågeställningar kring etik och meningen med livet samt hur vi med tekniska lösningar kan möta framtidens utmaningar i energi- och resurssnåla konstruktioner.

Ett exempel: När jag äter min frukost bestående av en smörgås och en tallrik yoghurt med granola och lyfter blicken ovanför kaffekoppen inser jag att jag använder både lokala och globala naturresurser. Jag påverkar till exempel regnskogar på andra sidan jordklotet med min frukost. Mycket av det jag äter innehåller palmolja, som bland annat produceras på omvandlad regnskogsmark i Malaysia och Indonesien. På palmoljefälten arbetar många migrantarbetare med usla villkor och dessutom hotas orangutangens fortlevnad på grund av den krympande regnskogen. Tillvaron är minst sagt komplicerad. Det går inte längre att studera varje del för sig, varje ämne åtskilt från något annat. Allt hänger ihop. Mitt sociala beteende kan få ekologiska konsekvenser på samma sätt som ekologiska störningar kan tvinga mig att leva ett annat liv. För att förstå min påverkan på hållbar utveckling baserad på min frukost, måste jag analysera globala värdekedjor: skog som blir odlingsmark som blir palmer som blir olja som blir en del av mitt ”smör”.

REFLEKTIONSFRÅGA:

Hur arbetar du som pedagog/lärare med de tre dimensionerna inom hållbar utveckling, ekologisk, social och ekonomisk?

Tips på hur du kan göra:

- Lyft fram och jobba med aktuella händelser i elevernas närmiljö.
- Arbeta tematiskt och ämnesövergripande i alla årskurser.
- Se till att lärande för hållbar utveckling syns tydligt i skolans lokala kurs- och arbetsplaner och i alla ämnen.
- Låt det utvidgade klassrummet vara en naturlig del av verksamheten och använd natur och samhälle i undervisningen.
- Planera och genomför undervisning där fokus läggs på olika intressekonflikter, både lokala och globala.

”*Jag har en väldigt positiv syn på ungdomar. Vi tar dem på högsta allvar här i skolan. Om man bjuder in eleverna att diskutera de viktiga frågorna i skolan som till exempel övergripande beslut, hur vi jobbar på skolan, examinationsformer med mera, när eleverna blir indragna i själva kärnverksamheten, då blir de intresserade.”*

LARS BENON, FÖRE DETTA REKTOR VID GLOBALA GYMNASIET

Demokratiska arbetsformer

En hållbar utveckling förutsätter delaktighet och engagemang från alla. Vi påverkar samhällsutvecklingen på olika sätt och i olika roller; som konsument och producenter, som politiker och medborgare.

Vi föds inte till demokrater. Det är något som vi tidigt måste lära oss och sedan hålla vid liv. Steg för steg bygger vi en demokrati. För att vara en del av samhällsbygget behöver vi bli berörda, engagerade och motiverade.

I unga år kan det handla om att tränas som sociala och empatiska varelser; ta hänsyn, uttrycka egna tankar, lyssna på andra, respektera varandra som medmänniskor och varandras åsikter, samarbeta, ta ansvar, reflektera, vara delaktiga, med mera. Demokratin bygger på alla människors lika värde och att vi bryr oss om och respekterar varandra, trots att vi är olika.

Längre fram i livet kan demokratisk fostran även handla om en fördjupad reflektion, träning i argumentation, källkritik och om att få möjlighet att fatta demokratiska beslut. En demokratisk skolvardag underlättas om hela skolans organisation med elever, personal, chefer och vårdnadshavare agerar i en demokratisk anda. Elevernas inflytande kan vara formellt eller informellt, individuellt eller kollektivt. Alltifrån individuella utvecklingsplaner och vardagliga samtal till elevråd och samverkan med omgivande samhälle. Begreppet Lärande för hållbar utveckling är demokratiskt i sin form. Är kunskap demokratins förutsättning och är kunskap makt?

REFLEKTIONSFRÅGA:

Hur arbetar du demokratiskt och med delaktighet med barnen i ditt klassrum?

Tips på hur du kan göra:

- Låt eleverna få vara delaktiga i utformandet av till exempel hur förskolegården/skolgården utvecklas och förvaltas.
- Skapa trygghet för barnen/ungdomarna så att de kan uttrycka sin åsikt.
- Ge arbetet med den sociala lärmiljön stort utrymme, både under lektionstid och under raster.

Lärande och reflektion

Vi lever mitt i ett ständigt pågående brus av intryck. Endast en bråkdel av detta kan vi ta emot och erfara. Det är när vi reflekterar som erfarenheter blir till kunskap. Ibland måste vi stanna upp och ta oss tid för eftertanke.

Reflektion kan vara av olika slag. Den kan vara en tyst, pågående och omedveten inre dialog. Den kan också vara ett strukturerat samtal tillsammans med andra. Formerna kan skifta: att lyssna, tala, skriva eller skapa konstnärligt är viktiga redskap i det reflekterande arbetet. Att dokumentera det man gör, förhålla sig kritisk och ställa frågor är inslag i reflektionens konst.

Faktaresistens och brist på källkritik är en stor utmaning. Ett exempel är makthavare och opinionsbildare som går emot vetenskapliga fakta och ifrågasätter klimatkrisen. Vi vet inte svaren på hållbar utveckling i det föränderliga samhället. Många frågor är komplexa och kräver analys och reflektion. Vi behöver ständigt tänka nytt, ifrågasätta nuvarande trender och sätt att tänka i en processinriktad undervisning. Detta inbegriper även pedagogerna: våga lära nytt!

REFLEKTIONSFRÅGA:

Hur uppmuntrar du dina elever att tänka källkritiskt?

Tips på hur du kan göra:

- Låt barnen/ungdomarna arbeta i nära samarbete med lokala företag och aktörer av skilda slag.
- Låt barnen/ungdomarna få möjlighet att sprida det de lärt sig genom utställningar, teateruppsättningar, öppna hus, delaktighet i samhällsfrågor med mera.
- Bjud in vårdnadshavarna att delta i verksamheten och ta del av vad ni gör och hur skolan arbetar.
- Sprid skolans erfarenheter av LHU vid lokala konferenser där man bjuder in skolpersonal från andra skolor i kommunen, politiker och tjänstemän.

Olika perspektiv - kontroversiella frågor i klassrummet

Skolverket skriver följande på sin hemsida:

"En omvärld med extremism, populism och polarisering påverkar och ställer krav på skolans roll i vår demokrati. Eleverna ska bejaka och respektera demokrati och mänskliga rättigheter. De ska också utveckla förmågor som krävs för att kunna ta en aktiv roll i demokratin. Här spelar samtalet ofta en viktig roll och att lärare inte backar från undervisning i kontroversiella frågor." (www.skolverket.se)

Exempel på en kontroversiell situation:

I er hemkommun har politikerna beslutat om en köttfri onsdag på skolorna. Många tycker det är bra eftersom det är hälsosamt att äta vegetariskt och att köttkonsumtion bidrar till ett ökat ekologiskt fotavtryck, medan andra protesterar med argumenten: "Vi behöver äta kött varje dag för att orka gå i skolan, man blir inte mätt på sallad och bönor". "Lokalt producerat viltkött är mycket bättre att äta än grönsaker som transporterats över hela jorden."

Tillvaron kan betraktas utifrån skiftande utgångspunkter till exempel etiska, historiska och internationella perspektiv. Synsätt kan ställas mot varandra. Ett lärande med en kultur som tar avstamp i vardagens lokala och konkreta verklighet, betonar en öppen och vidsynt inställning till olika frågor och problem och ger en grogrund för egna, genomtänkta ställningstaganden. Vi löser inte frågan kring hållbar matkonsumtion genom en svepande formulering, men kanske genom respektfulla samtal där man kan visa på djurhållning, köttkonsumtionens koldioxidutsläpp, hälso- och hållbarhetsaspekter på vegetarisk kost etcetera.

”But I don’t want your hope. I don’t want you to be hopeful. I want you to panic. I want you to feel the fear I feel every day. I want you to act. I want you to act as you would in a crisis. I want you to act as if the house is on fire, because it is.”

GRETA THUNBERG,
MILJÖAKTIVIST 2019

Människan formar olika perspektiv beroende på när och var vi lever. Förr i tiden levde och verkade man i ett lokalt sammanhang. Man skötte sin åker och skog och färdades sällan längre sträckor. Att det fanns länder och människor många hundra mil bort var okänt för många, eller inte särskilt relevant i vardagen. I dag pendlar vi och reser till andra sidan jordklotet på semester. När vi vill kan vi ta del av händelser i andra länder – vår mediekonsumtion har inga gränser. Vi lever stundtals i en gränslös värld, i en global by med hackan i ena handen och den smarta mobiltelefonen i den andra. För lärandet innebär detta en möjlighet till olika perspektiv och synsätt.

Hur hanterar du kontroversiella frågor i klassrummet där flera värdeperspektiv och intressen kolliderar?

© iStock

David Kronlid, forskare vid Uppsala universitet, skriver om utmaningar, så kallade *"wicked problems"*, som är svårfångade, föränderliga och lömska och där det finns många parallella sanningar. (*Skolans värdegrund 2.0: "Etik för en osäker tid"* (2017)). För en lärare är det ibland svårt att veta vilket ben man ska stå på när starka intressen finns kring en känsloladdad, kontroversiell fråga.

REFLEKTIONSFRÅGA:

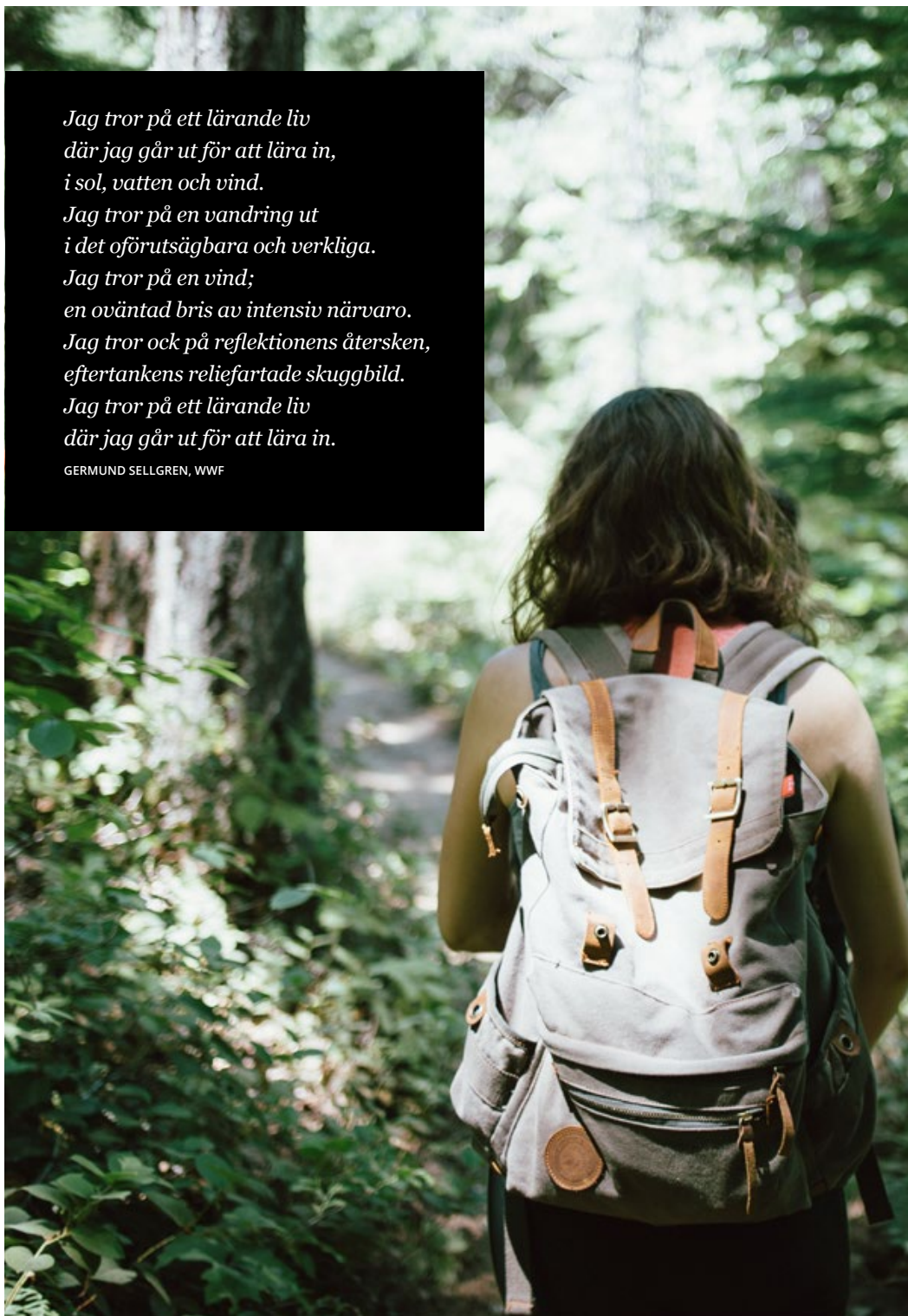
Hur hanterar du kontroversiella frågor i klassrummet där flera värdeperspektiv och intressen kolliderar?

Tips på hur du kan tackla kontroversiella frågor:

- Lyssna på barnens/ungdomarnas tankar utan att värdera.
- Jobba med källkritik och ta fram fakta i olika frågor
- Lyft olika perspektiv
- Samtala

*Jag tror på ett lärande liv
där jag går ut för att lära in,
i sol, vatten och vind.
Jag tror på en vandring ut
i det oförutsägbara och verkliga.
Jag tror på en vind;
en oväntad bris av intensiv närvaro.
Jag tror ock på reflektionens återsken,
eftertankens reliefartade skuggbild.
Jag tror på ett lärande liv
där jag går ut för att lära in.*

GERMUND SELLGREN, WWF

VAR ska lärande för hållbar utveckling ske?

Var?

Var kan lärandet bäst bedrivas?
Det enkla svaret är; där det bäst
gynnar kunskapens mylla.

Undervisning bedrivs ofta inomhus i ett klassrum. Men det är viktigt att ställa sig frågan: var ska lärandet äga rum? Det är värdefullt att gå ut och med egna upplevelser möta den sköra vitsippan, den gamla runstenen eller bonden på sin gård. Det är berikande av flera skäl. Man lyfter fram den egna, unika erfarenheten som inte kan ersättas av någon annans. Man befinner sig i ett sammanhang som är verkligt med dofter, ljud och synintryck. Man är fysiskt aktiv – kan gå, springa och röra sig. Att uppleva med alla sinnen är något naturligt i en utomhusmiljö. Att vara medskapare till en hållbar samhällsutveckling innebär bland annat att ha etablerat starka och positiva relationer till den miljö som vi alla kommer ifrån och som vi alla är totalt beroende av.

Men närmiljö som lärmiljö är bara ett steg. Omvärlden är större än så. Att ha nära och levande relationer, kanske göra studiebesök i andra stadsdelar eller till och med besöka eller skapa kontakter med ett annat land, är ett ytterligare kliv – ökad förståelse för andra kulturer och en känsla av att vi hör ihop är viktiga erfarenheter. Med vår ökade kulturella mångfald i Sverige finns världen på hemmaplan i större utsträckning än tidigare. Att bygga broar över kulturgränser är något vi inom WWF uppmuntrar. Naturskolor i Sverige har till exempel involverat nyanlända elever och deras vårdnadshavare i olika naturaktiviteter och på så sätt skapat nyfikenhet för varandra och vår gemensamma natur.

Förskolans och skolans läroplaner betonar vikten av internationella perspektiv. I förskolan ska barnen bli förberedda på ett alltmer globalt samhälle. I grundskolan talar läroplanen om att skapa internationell solidaritet med kontakter över kultur- och nationsgränser.

På gymnasiet tar man det ytterligare ett steg och skriver:

”Skolan ska bidra till att människor får en *identitet* som kan relateras till och innefatta inte bara det specifikt *svenska* utan också det *nordiska*, det *uropeiska* och *globala*.”

WWF betonar värdet av kontakter med omgivande natur och samhälle. Städernas betydelse ökar i och med urbaniseringen. År 2050 beräknas 70 procent av jordens befolkning bo i städer. Här är medborgarnas, särskilt de ungas, kunskap och delaktighet en viktig pusselbit i förändringsarbetet.

Det kan handla om att lägga ekologiska aspekter på skolgården till exempel genom att öka den biologiska mångfalden med hjälp av odlingar, kanske en damm och genomtänkta val av blommor, buskar och träd. Att ha nära kontakter med det omgivande samhället är också av stort värde, till exempel genom att ha dialog och samverkan med vårdnadshavare, politiker, tjänstepersoner med flera. Det kan också handla om att aktivt delta i lokala samhällsfrågor.

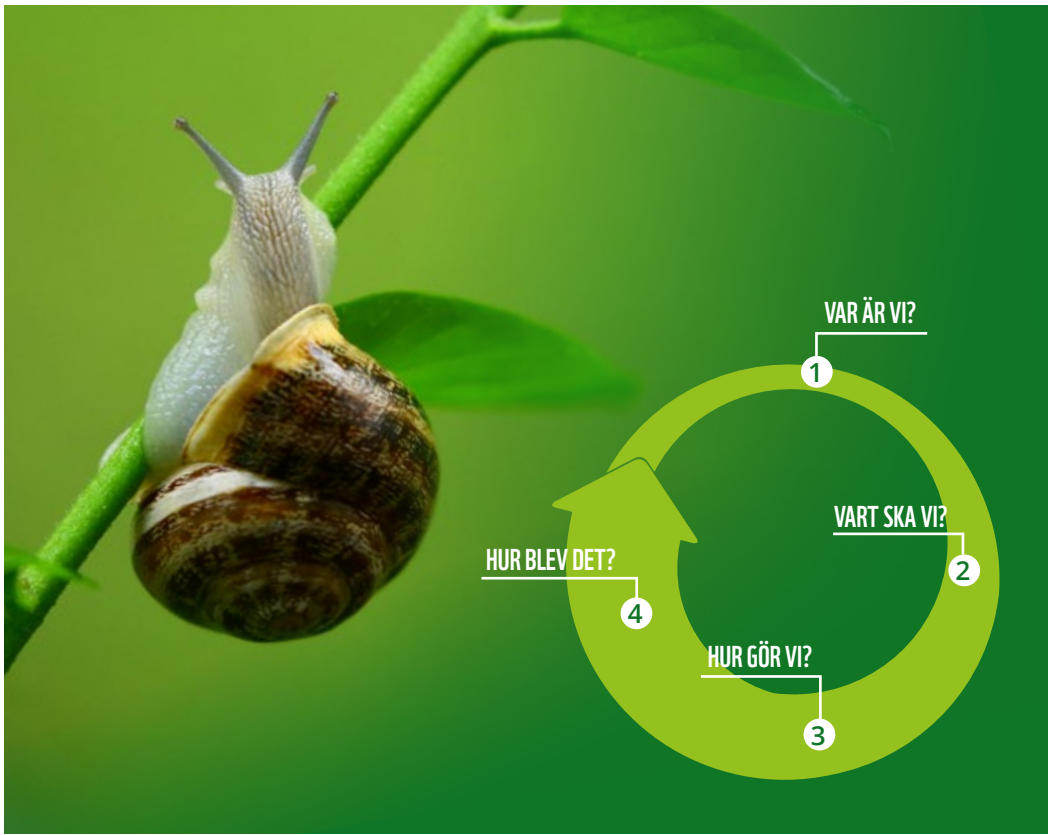
Nummer 11 av de globala målen för hållbar utveckling: Städer och bosättningar ska vara inkluderande, säkra, motståndskraftiga och hållbara.

Några exempel:

- Barnen på förskolan/ ser sopbilen hämta sopkärnen med buller och bång och fascinerar över mekaniken. Barnet fångas av dramatiken, den stora lastbilen och undrar storögt vart soporna tar vägen. Personalen på förskolan uppmärksammar barnens nyfikenhet och tar deras frågor vidare i det pedagogiska/didaktiska arbetet. Kanske ett studiebesök på återvinningsstationen?
- En skolklass hjälper miljökontoret med inventeringar av växter i ett naturreservat.
- En klass engagerar sig för hållbara sjöar och hav och skriver en debattartikel där man protesterar mot mikroplaster, till exempel på konstgräsplaner och i livsmedel.
- En skola skickar iväg några ungdomar till Lettland för att diskutera Östersjöns övergödningssproblem med elever i samma ålder.
- Rådslag är en metod att skapa delaktighet i samhällsdebatten. Ungdomar får möta forskare, politiker, företrädare för olika organisationer med flera, för debatt och samtal.

REFLEKTIONSFRÅGA:

Hur arbetar du som pedagog för att ta in världen i lärandet?

UPPFÖLJNING OCH UTVÄRDERING

Allt vi gör i skolan, från undervisning, rastverksamhet och utvecklingssamtal, ska följas upp, utvärderas och utvecklas. Så även arbetet med Lärande för hållbar utveckling.

Gör vi rätt saker, är vi på rätt väg och lär sig eleverna det de ska lära sig utifrån skolans styrdokument. Skollagen innehåller ett tydligt krav på systematiskt kvalitetsarbete. Där framgår också att kvalitetsarbetet på skolan ska göras gemensamt. Rektor är ytterst ansvarig för att det blir gjort men lärare, förskollärare, övrig personal och elever ska alla vara delaktiga i arbetet.

Att jobba med systematiskt kvalitetsarbete innebär att man ställer sig, och svarar på, fyra frågor:

1. Var är vi?
2. Vart ska vi?
3. Hur gör vi?
4. Hur blev det?

Systematiskt kvalitetsarbete och Lärande för hållbar utveckling

● **Var är vi?** Först måste man göra en nulägesanalys. Hur arbetar vi med hållbarhetsfrågorna i dag. Finns de med i alla ämnen? Arbetar vi ämnesövergripande? Tar vi hänsyn till de sex hörnstenarna i lärande för hållbar utveckling när vi gör vår pedagogiska planering: Livslångt lärande, eleven i centrum, helhetssyn, demokratiska arbetsformer, lärande och reflektion samt olika perspektiv? Arbetar vi med hela skolan (Greppa hela skolan)? Detta blir en beskrivning av hur arbetet ser ut här och nu.

● **Vart ska vi?** Nästa steg är att beskriva målet; Hur vill vi att det ska se ut på vår skola? Det kan till exempel vara att det i varje pedagogisk planering ska finnas en koppling till något/några av de globala målen, att all undervisning ska bygga på aktivt elevdeltagande och demokratiska arbetsformer, att arbetet ska vara temabaserat och ämnesövergripande och så vidare. Bygg en hållbarhetsvision för er skola.

● **Hur gör vi?** Nu är det dags att fundera på hur ni ska göra för att komma dit. Detta beror givetvis på hur nuläget ser ut. Kanske har ni redan kommit en bra bit på väg, eller så har ni precis börjat. Utifrån ert nuläge gör ni en plan framåt. Vad behöver vi förändra/utveckla för att nå vårt mål? Vilka arbetsmetoder behövs? Vilka förutsättningar behövs på kort och lång sikt? Hur ska alla på skolan bli delaktiga? Och hur ska vi hålla processen vid liv?

● **Hur blev det?** Sedan kommer en genomförandefas då alla på skolan genomför det ni kommit överens om. Efter en tid är det dags att fråga sig "Hur blev det? Utvärdera arbetet i förhållande till det uppsatta målet och er vision. Vilka delar har fungerat bra? Vad behöver utvecklas förändras ytterligare? och så vidare. Sedan görs en ny plan framåt.

Att arbeta med systematiskt kvalitetsarbete är en ständigt pågående process för att hela tiden utveckla arbetet.

Tips på hur du kan göra:

- Använd skolgården som ett förlängt klassrum och som en del i lärandemiljön.
- Låt elever och all personal vara delaktiga i beslut kring ombyggnationer av skolan, både inomhus och utomhus.
- Upphandla material med ett medvetet miljötänk för att minska skolans ekologiska fotavtryck.
- Arbeta målmedvetet för att öka andelen ekologisk och vegetarisk mat samt att minska matsvinnet.

Tre faktorer påverkar vår handlingsförmåga: Kunskap, möjlighet och motivation.

HANDLINGSKOMPETENS FÖR HÅLLBAR UTVECKLING

Varje dag påverkar vi miljön både i vår närmaste omgivning och långt borta. Människans ohållbara livsstil hotar vår framtid. Vi måste minska vårt ekologiska fotavtryck, något som kräver drastiska förändringar. Men hur ska det gå till? För det första behövs en stor och rättvis omställning av hela samhället och i detta sammanhang behöver vi utveckla en personlig handlingskompetens för en hållbar utveckling. Det handlar om vår vilja och förmåga att påverka livsstil och levnadsvillkor med ett globalt ansvar och respekt för kommande generationer, men också att ha kunskaper för att kunna aktivt delta i samhällsutvecklingen. Hur kan vi slå in på en ny, icke miljöförstörande väg? Hur kan vårt sätt att leva förändras? Tre faktorer påverkar vår handlingsförmåga: Kunskap, möjlighet och motivation.

Handlingskompetensens tre delar

● **Kunskap** handlar om rena fakta, praktiska färdigheter till exempel hur man kan påverka, djupare förståelse, bred kännetekning och klokskap, kort sagt vad vi vet. Själv är jag till exempel bekant med en bonde som utfodrar sina kor med kraftfoder som innehåller sojabönor odlad på Brasiliens nedhuggna savanner. Samtidigt känner jag till att ekologisk mjölk kommer från kor som har ätit lokalproducerat foder. Jag har med andra ord en kunskap om det svenska jordbrukets koppling till och beroende av länder på andra sidan jordklotet.

● **Möjligheter** betyder att det finns olika alternativ och fysiska möjligheter för de flesta – vi kan! Därmed känns det meningsfullt

att bidra till ett miljöanpassat samhälle. Om det till exempel finns ekologisk mjölk i affären, som dessutom har ett rimligt pris, ökar viljan att köpa den.

● **Motivation**, en inre drivkraft som gör att jag vill ändra mig. Jag bär på en attityd – jag vill – och jag ser de möjligheter som erbjuds. Jag kanske erhåller vinster som bättre hälsa, högre status eller tidsbesparing. Jag har lusten, viljan och modet att agera. Ett lärande som utgår från den verklighet man befinner sig i kan skapa ökad motivation. Att låta eleverna identifiera problem, gärna i sin närmiljö, och finna lösningar kan ha samma effekt. Att ha framgång i skolarbetet sporrar. Framgång skapar ökad motivation.

Maria Ojala, docent i psykologi vid Örebro Universitet, har undersökt ungdomars oro för det så kallade klimathotet. Studien visar att oro inte alltid behöver vara negativt och destruktivt. Oro kan fungera som en drivkraft och ge handlingskompetens. Om oron inför klimatproblematiken kombineras med känslor som hopp och meningsfullhet stärks handlingskompetensen.

Ett exempel på undervisning och lärande som bygger på elevernas vardag och närmiljö är WWFs satsning "Vår stad 2030". I detta utbildningsprojekt arbetar eleverna med hållbar utveckling i alla dess tre former. Eleverna undersöker den egna kommunens miljö- och klimatplaner, de går ut i kommunen och upplever stadsutvecklingen med egna ögon och skissar på hur lokalsamhället skulle kunna se ut år 2030 då alla goda klimatinitiativ är genomförda. Arbetet avslutas med ett rådslag där eleverna ställer ut sina förslag/idéer på hur de vill att deras stad ska se ut år 2030. Till rådslaget bjuds politiker, tjänstepersoner, organisationer med flera in för att ta del av elevernas visioner och lösningar. Utvärderingar ger vid handen att denna pedagogiska satsning uppskattas mycket av ungdomarna – "Man arbetar med verkliga saker och det finns en mottagare för det vi gör".

Eleverna måste alltså ges utrymme och stöd för att faktiskt agera. Kanske den allra viktigaste källan till att förändra sitt beteende är tron på framtiden och att vara lösningsorienterad. Att inge hopp, presentera innovativa verktyg på lokala och globala utmaningar.

■ REFLEKTIONSFRÅGA:

Hur förmedlar du hopp och mod till dina elever?

© PIXABAY

VAD ÄR KUNSKAP?

Låt oss stanna upp en stund vid den viktiga kunskapsdelen. Ställ dig frågan: ”Vad är kunskap?”.

”*Människan bär på ett vetande, ett kunnande och en praktisk klokhet.*”

Svaren blir antagligen många och skiftande: ”Något man lär sig i skolan. Läsa, skriva, räkna. Sveriges huvudstäder. Hur man slår i en spik eller kanske förmågan att hitta den rätta vägen genom skogen” ...

WWF tror på en kunskapssyn som är bred och mångsidig med olika valörer. Människan bär på ett vetande, ett kunnande och en praktisk klokhet.

Skolverket definierar vad lärande för hållbar utveckling bör omfatta och lyfter särskilt fram vikten av att arbeta holistiskt över ämnesgränserna i kollegial samverkan. Det är ingen temadag som man bockar av, utan ett långsiktigt arbete som integrerar frågeställningar om miljö, sociala och ekonomiska frågor i undervisningen för att göra barn och elever delaktiga i läroprocessen och att förbereda dem för framtiden.

Skolverket menar i linje med WWF att:

”Undervisning i hållbar utveckling karakteriseras av:

- ett demokratiskt arbetssätt*
- kritiska förhållningssätt*
- ämnesövergripande samarbeten*
- mångfald av pedagogiska metoder*
- delaktighet och inflytande från eleverna”*

Skolans uppgift

Det fjärde Globala målet ”God utbildning för alla” och med dess sjunde delmål (4:7) är särskilt viktiga.

Där betonas man skolans centrala roll i förändringsarbetet där man behöver: *”säkerställa att alla barn och ungdomar i skolan får de kunskaper och färdigheter som behövs för att genom en hållbar livsstil främja hållbar utveckling över hela världen.”*

Modul för hållbar utveckling

Skolverket har lanserat en lärmodul för hållbar utveckling som utöver de texter som redan finns i förskolans och skolans läroplaner ger ett ytterligare förstärkt mandat för hållbarhetsfrågorna i skolan.

Modulen riktar sig i första hand till högstadiet men kan med fördel användas som förbildningsmaterial av alla lärare/pedagoger.

Rubrikerna i modulen är:

1. Didaktiska perspektiv på hållbar utveckling
2. Hur representerar vi världen?
3. Mottagande av kunskap och deltagande i förändring
4. Att undervisa i demokrati och pluralism
5. Individ, ansvar och politik
6. Kreativitet för hållbar utveckling
7. Konsekvenser av handlande i en komplex värld
8. Hela skolan för hållbar utveckling

Modulen ger en introduktion till lärande om hållbar utveckling och bygger på ett kollegialt lärande. Den vänder sig till arbetslag och till de som vill närma sig området från ett ämnesövergripande perspektiv. Modulen lägger vikt vid att belysa de didaktiska frågorna, varför behövs en undervisning i hållbar utveckling, vad ska undervisningen innehålla samt hur ska den organiseras.

DEN KÄNDE NATURFILMAREN OCH FÖRFATTAREN SIR DAVID ATTENBOROUGH HÖLL
ETT KRAFTFULLT TAL VID KLIMATMÖTET I POLEN 2018:

” *Right now, we are facing a man-made disaster of global scale. Our greatest threat in thousands of years. Climate Change. If we don't take action the collapse of our civilisations and the extinction of much of the natural world is on the horizon.”*

© PIXABAY

DE STORA BERÄTTELSENA

Vi står inför en global, människoskapad katastrof – den största på tusentals år. Klimatförändringar rapporteras och debatteras mest varje dag. Forskare och experter vet vad som måste göras, politiker vet, allmänheten blir mer och mer upplyst ... Men det är något som saknas; varför bryr vi oss inte på riktigt? Vi behöver den stora berättelsen som griper tag, skakar om och inspirerar.

I många år har forskare och andra experter lyft fram klimatförändringarna som ett stort hot där vi måste agera fort och kraftfullt. Men varför tar inte människor till sig all fakta och berörs in i själen? Är det en känsla av skuld som får oss att fly?

Den norske psykologen Per Espen Stoknes lyfter bland annat fram distans, domedagsperspektiv och förnekelse. Stoknes menar att vi upplever klimatförändringarna som något avlägset i tid och rum. Det är något som sker 20, 30 år framåt i tiden och som illustreras av isbjörnar, djur som vi aldrig kommer att möta i verkliga livet. När vi allt för ofta hör talas om domedagen är det lätt att vi flyr in i en känsla av skuld. Förnekelsen, säger Stoknes, handlar om självförsvar. Vi vill inte förändra ett levnadssätt som har format våra liv.

(Källa SVT Nyheter 10 december 2018)

I detta sammanhang skulle en kulturell ansats passa in; att skapa en berättelse som levandegör klimatförändringarna och vad som sker med oss människor och i våra relationer till varandra och det nya samhället. Berättelser som trovärdigt gestaltar världen 50 år framåt i tiden, när vi lever i ett fossilfritt samhälle, när konsumtionssamhället har ersatts av andra kvaliteter, när orättvisor har minskat ... men kanske också ett mörkare samhälle, där klimatförändringarna skenar, flyktingströmmarna är gigantiska, krigen frekventa.

Dessa berättelser skulle kunna vara i form av litteratur, poesi, dans, video, spoken word, musik och så vidare. Kanske att dessa uttryck kan inspirera, föda nya tankar och motivera så att vi lättare förstår de stora, existentiella frågorna på djupet och kan leva oss in i dem.

PROFESSOR JOHAN ROCKSTRÖM SÄGER I EN FILM:

”Musik är inte bara en lyx för öronen, utan även en viktig del av kommunikation, vetenskap och samhällsengagemang. Vetenskap är inte den enda vägen till global hållbarhet. Det är i själva verket en kombination mellan det emotionella och det rationella. Musik är en strategisk väg för att få till stånd en förändring och återknyta oss till livet och vårt välbefinnande.”

ATT ARBETA MED VISIONER

Tänk dig 70 år tillbaka i tiden.
Det är efterkrigstid och 1950-tal...

Jordbruk och industrier är småskaliga. På dammiga grusvägar ses en och annan Volvo och i hemmen finns möjligen en telefon. TV, dator, diskmaskin, elcykel och andra "teknikens under" går inte att finna. Fortfarande finns det gott om bönder, många kvinnor är hemmafruar och människor från andra kulturer är sällsynta.

Om vi istället vänder blicken mot framtiden, hur kommer det att se ut på planeten jorden 2030 då de Globala målen skall vara nådda. Är alla 17 målen uppfyllda? Är det krig? Fred? Svält? Miljökatastrofer? Nya uppfinningar? Vällävnad? Folkvandringar? Kvinnlig stadsminister, jämställdhet och minimerade orättvisor?

Att arbeta med visioner är en viktig del av lärande för hållbar utveckling. Hur framtiden kommer att gestalta sig bortom nästa flodkrök är svårt att sja om. Men vi kan drömma och fantisera och ta fram kompassen för att ställa in den mot en så hållbar riktning det bara går. Vilka kunskaper som kommer att bli viktiga och hur vi kan förbereda oss för den okända framtiden med dagens kunskap, det är viktiga frågor att ställa sig.

Vi lever i en tid av snabba förändringar. Skolan bör följa och spegla den utvecklingen och ta fram visioner för en hållbar framtid. Detta bör ske i en process som tar tid där alla som är involverade i skolan måste vara med: elever, vårdnadshavare, pedagoger, lärare, övrig skolpersonal och skolledare.

”Ni säger att ni älskar era barn framför allt annat, samtidigt stjälar ni deras framtid framför ögonen på dom”

GRETA THUNBERG, MILJÖAKTIVIST 2019

ATT VISUALISERA FRAMTIDEN

Varje utvecklingsprocess är en resa med kända och okända ingredienser av skilda slag. Införlivande av det nya i det gamla utvecklas i olika steg. Ett samhällsbygge som ska bli hållbart längre fram blir det inte av sig själv, utan beslut om framtiden tas nu. Vi som arbetar med utbildning inom området behövs för att visualisera; beskriva och ge bilder av hur det ser ut och kan komma att se ut. Ett hållbart samhällsbygge tar fart när modiga medborgare vågar ta steget fullt ut i nya tankebanor, i handlingar och icke-handlingar, för planetens överlevnad och välja de makthavare som vågar ta de modigaste besluten.

Allt förändringsarbete tar tid. Demokrati tar tid. Våra politiker tar de beslut som väljarna ger sitt stöd för. Framtiden börjar

i klassrummet stod det på en valaffisch i Sverige 2010. Låt oss börja där i klassrummet eller i det utvidgade klassrummet, i närmiljön, med att skapa levande relationer med det fantastiska klot som vi bebor; uppleva mångfalden och den sinnrika naturen, men också uppmärksamma det goda och inspirerande i vårt samhällsbygge och att kämpa för planeten i dag och imorgon, inte av plikt, utan av tillgivenhet och tacksamhet till jorden och livets mångfald. Om vi som arbetar i skolan inte kan beskriva hur ett hållbart samhälle kan se ut, hur kan då eleverna längta dit?

WWF förespråkar en vision som ger kraft och energi och tar sikte på en hållbar framtid. Här kan WWFs koncept Greppa hela skolan användas som en grund. Se sid 25.

REFLEKTIONSFRÅGA:

Hur skulle du och dina kollegor vilja formulera din/er vision för framtiden med följande utgångspunkt: Ett hållbart samhälle ska tillgodose dagens behov utan att äventyra kommande generationers behov där ekologiska, sociala och ekonomiska dimensioner samspelar och förstärker varandra.

ETT EXEMPEL PÅ ETT VISIONSARBETE

WWF hade under tre år samarbeten med 10 stycken så kallade modellskolor för hållbar utveckling. En av dessa skolor, Partille gymnasium, arbetade målmedvetet med sin vision som beskrivs i det följande:

En utvecklingsgrupp på Partille gymnasium presenterade en visionsidé som baserades på input från många olika håll: UNESCO, Partille skolplan, Lpf 94, Globala gymnasiet med mera.

Arbetslagen kommenterade idén och sen följde en mängd avstämningar med APT (arbetsplatsträff), lokalsamverkansgrupp, skolledning, rektorer, fack, elever. Varje ord diskuterades i detalj under ett år. Tankar Tar Tid!

År 2010 började den nya visionen att gälla:

● **Lärande för livet.** Jag utvecklar min vilja och lust att lära genom utmanande och varierad pedagogik där jag får använda min kreativitet, kommunicera, tänka kritiskt och lösningsinriktat och får utöva inflytande över skolarbetet, både direkt och övergripande.

● **En positiv självbild.** Jag är trygg i mig själv eftersom jag syns, trivs och får utvecklas utifrån mina egna förutsättningar.

● **Social förmåga.** Jag har förståelse och respekt för andra människor, olika kulturer, mänskliga rättigheter, jämställdhet och tolerans.

● **Framtidstro.** Jag är medveten om att jag kan påverka min omgivning och livsstil i en positiv och hållbar riktning.

REFLEKTIONSFRÅGA:

Hur får vi våra elever att tänka visionärt om en hållbar framtid?

Four stylized orange dandelion seed heads are scattered across the page. One is in the top left, one in the top center, one in the top right, and one in the middle left.

Slutord

Att leva är som att färdas i ett landskap med lätt eller oländig terräng, ljusa eller mörka platser, under alla omständigheter med dolda överraskningar. I detta landskap färdas vi på små och stora expeditioner, hela tiden i samarbete och samspel med andra. Vi kan inte röra oss fullständigt på egen hand, lika lite som vi alltid kan befinna oss på solsidan. En viktig del av färden är att ta sig tid att stanna upp vid livets egna värden. En vacker soluppgång, ett kärleksfullt leende, ett gripande musikstycke, en molnfri himmel.

Tips på material och länkar

wwf.se

wwf.se/utbildning

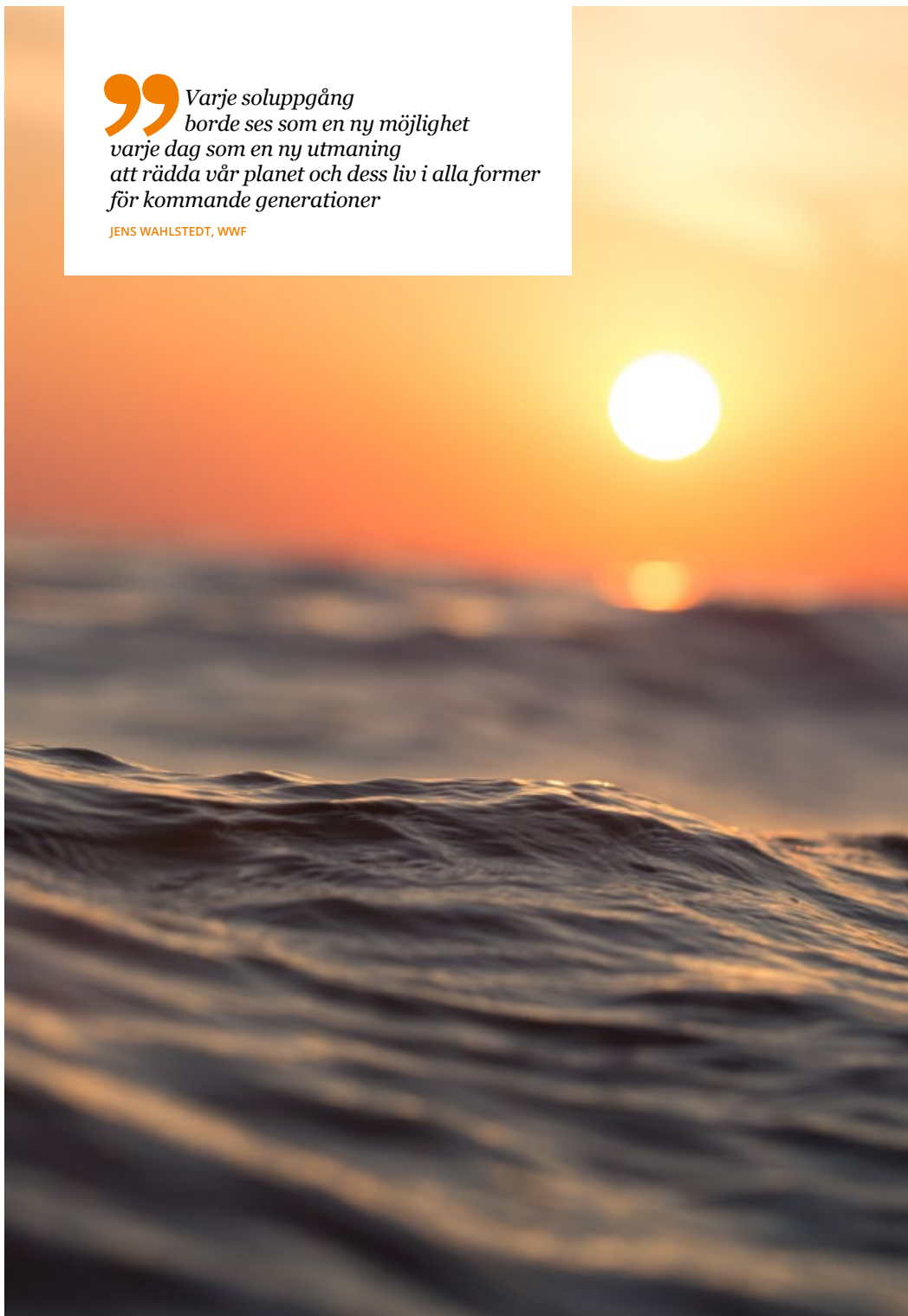
wwf.se/earthhour

www.globalamalen.se

Lärportalen, Hållbar utveckling

”*Varje soluppgång
borde ses som en ny möjlighet
varje dag som en ny utmaning
att rädda vår planet och dess liv i alla former
för kommande generationer*

JENS WAHLSTEDT, WWF

Lärande på hållbar väg

Vi står inför stora utmaningar. Vi behöver utveckla lärandet på olika nivåer i samhället. Vi behöver tänka nytt och hållbart. Vi behöver utveckla kunskaper och handlingskompetenser för en hållbar framtid.

HÅLLBAR UTVECKLING

Hållbar utveckling kan ses som en resa, en ständigt pågående process inom planetens gränser.

GLOBALA MÅLEN

17 globala mål sammanfattar jordens utmaningar. Mål 4 handlar om kunskap.

DEN STORA BERÄTTELSEN

Vi behöver alla tillsammans skapa den stora berättelsen om framtiden som griper tag, skakar om och inspirerar.

LÄRANDE FÖR HÅLLBAR UTVECKLING

Ett lärande som är brett, ämnesövergripande, livslångt och präglad av reflektion, nya perspektiv och en demokratisk ansats.

EKOLOGISKA FOTAVTRYCK

Svensken lever som hen har fyra planeter till sitt förfogande - en ohållbar situation.

Därför finns vi

Vi arbetar för att hejda förstörelsen av jordens naturliga livsmiljöer och bygga en framtid där människor lever i harmoni med naturen.

wwf.se

Världsnaturfonden WWF, Ulriksdals Slott, 170 81 Solna. Telefon 08-624 74 00.
info@wwf.se, plusgiro 90 1974-6, bankgiro 901-9746